

GORDON ALPORTNING SHAXS XUSUSIYATLARI KONSEPSIYASI HAQIDA

¹Rahmatullayeva Mushtariy Parada qizi, Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi

²Yo‘lchixo‘jayeva Mohiraxon Obidxo‘ja qizi, Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Anotatsiya: Allport nazariyasi shaxsning strukturalist nazariyalarining bir qismidir. Ushbu nazariyalar shaxsiyat - bu o‘ziga xos tuzilish bilan uyushtirilgan xususiyatlarning konfiguratsiyasi, degan fikrga asoslanadi.

Kalit so‘zlar:shaxs,nazariya,yondashuv, shaxs strukturasi,dispozitsion konsepsiya.

Psixologiyada shax muammosini yoritishda bir qancha konsepsiyalar mavjud bo‘lib, bu nazariyalar shaxs xulq-atvorining umumiy elementlarini o‘rganish bilan bog‘liq. Ular psixologiya va sotsiologiyaning mahalliy va xorijiy vakillari yangi nazariyalarni yaratadigan yoki eskilarini takomillashtiradigan savollarga asoslanadi.

1. Shaxsiy rivojlanish mexanizmi tug‘ma yoki orttirilgan;
2. Uning shakllanishining eng muhim yosh davri;
3. Shaxs tuzilishining dominant jarayonlari ongli yoki ongsizdir;
4. Erkin irodaning mavjudligi, shaxsning o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi;
5. Insonning ichki dunyosi ob'ektiv yoki sub'ektiv tushunchadir.

Shaxs - ijtimoiy individ, shaxsni xarakterlovchi munosabatlar, faoliyat va xulq-atvor majmui. Psixologiyada shaxsiyat nazariyalari - bu farazlar, ta'riflar to‘plami bo‘lib, ular yordamida shaxsiy rivojlanish mexanizmlari o‘rganiladi. Ularning asosiy vazifasi inson xatti-harakatlarini tushuntirish, shuningdek, uni oldindan belgilashni o‘rganishdir. Tarix davomida odamlarni bir-biridan farq qiladigan, o‘ziga xos talqin qilish, aktyorlik va yashash tarziga ega bo‘lgan xususiyatlar to‘plami chuqur o‘rganilgan. Ushbu o‘ziga xos naqsh biz odatda shaxsiyat deb biladigan narsadir. Shaxsiyat mavhum tushuncha bo‘lib, ko‘plab yondashuvlardan izohlanadi. Ushbu yondashuvlar orasida ba'zilar shaxsiyat har bir inson uchun o‘ziga xos konfiguratsiya deb hisoblashadi, ikkalasi ham bir-biriga o‘xshash emas. Shunday qilib, har bir inson mutlaqo noyobdir, garchi boshqalar bilan ba'zi o‘xshashliklarni topish mumkin. Ushbu nuqtai nazar biz idiografik yondashuv deb hisoblaymiz, buning maksimal ko‘rsatkichi Gordon Allport va uning shaxsiyat nazariyasi. Shaxsiyat muallifga, nazariy oqimga va u bilan shug‘ullanadigan yondashuvga ko‘ra juda xilma-xil tarzda kontseptsiya qilingan. Allport misolida ushbu muhim psixolog shaxs shaxsni sub'ektning fikrlash uslubi va harakatini belgilaydigan psixofiziologik tizimlarning dinamik tashkiloti deb hisoblaydi.

Ushbu elementlar orqali Allport shaxslarning xulq-atvor uslubini tushuntirishga qaratilgan nazariy tizimni yaratadi. Shu bilan birga, shaxsiyat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan magistral elementga muhtoj. Ushbu o'qi muallif chaqiradi Shaxsiy, bu differentsiatsiyalangan shaxs sifatida o'z-o'zini anglash. Gap sub'ektning o'zini turli xil xususiyatlar, tajribalar va istaklar bilan birlashtirilganligi, farqlangan mavjudot bo'lishni o'z-o'zini anglashi kabi idrok etishi haqida. Allportning shaxsiy nazariyasida, Borliqning o'zi haqidagi ushbu tasavvur turli xil omillar bilan shakllangan deb hisoblanadi.

Shaxsiyat - bu sub'ekt faoliyatidan xulq-atvor naqshlarini hosil qiladigan uyushgan tizimning bir turi sifatida tushunilishi mumkin bo'lgan element. Uning tashkil etilishini tushuntirish va xulq-atvorni o'rganish va bashorat qilishga imkon berish uchun uni tashkil etuvchi elementlarning asosiy va eng asosiy xususiyatlarini hisobga olish kerak. Xususiyatlar - bu turli xil ogohlantirishlarni to'plam sifatida baholashga imkon beradigan element biz shunga o'xshash tarzda javob bera olamiz, bizning xatti-harakatlarimiz ularga mos keladi. Xususiyatlar ruhiy jarayonlar va fiziologik tarkibiy qismlar o'rtasidagi birlashma nuqtasi sifatida tushuniladi, bu birlashma bizning ishlashimiz uchun javobgardir. A) Ha, Allportning ta'kidlashicha, xususiyatlar har doim ham shunga o'xshash tarzda harakat qilish istagini qo'zg'atadi. Bu biz hayot davomida turli xil tajribalarni boshdan kechiradigan doimiy ravishda "narsa" ekanligimiz haqidagi g'oya haqida. Bu bizning hayotimiz tarixining asosi, biz qilgan sayohatni talqin qilish uslubimiz va bundan kelib chiqadigan xulosalar sifatida tushunilishi mumkin. Biz passiv shaxslar emasligimiz, lekin o'z tajribamizni va hayotimizni o'z harakatlarimiz bilan o'zgartirganligimizni anglash, bu shaxsiyatni birlashtirganda juda muhim qismdir. Biz o'zimizni qimmatli mavjudot deb bilamiz. Bu qiyosiy element bo'lib, u bir tomondan ishlashning o'zi va boshqa tomondan unga atrof-muhitning reaksiyasini hisobga oladi. Boshqacha qilib aytganda, bu sizning fikringizcha boshqalar o'zingizni o'ylaydi. Shaxsning bu qismi shaxsning o'ziga xos qiziqishlari borligini anglashni anglatadi, bu elementlar biz uchun muhimdir. Ushbu maqsadlar va maqsadlar xulq-atvorni boshqaradigan harakat vektorini tashkil qiladi. Atrof-muhit taqdim etishi mumkin bo'lgan turli xil muammolar va talablarga moslashuvchan echimlarni topish qobiliyatini o'z-o'zini anglash. Bu o'ziga ishonch bilan chambarchas bog'liq. Idiografik yondashuvning asosiy namoyandasi sifatida Allport har bir kishining xulq-atvor naqshlari o'ziga xos va sub'ektlar o'rtasida farq qiladi deb hisoblagan. Shunga qaramay, odamlarda odatda o'ziga xos xususiyatlar, masalan, qaramlik, tajovuzkorlik, jamoatchilik va tashvish kabi xususiyatlar mavjud, deb hisoblashadi, shuning uchun ham shunga o'xshash naqshlarning bo'lishi odatiy hol emas. Har bir insonni o'ziga xos xususiyatiga ega qiladigan narsa bu shaxsiyat xususiyatlari o'rtasidagi munosabatlar va ularning qaysi birida ajralib turishi.

Shaxsiy xususiyatlarni sub'ektning umumiy xulq-atvori uchun qanchalik aniqlanishiga qarab tasniflash mumkin, muallifning uchta asosiy xususiyatlarini hisobga olgan holda. Ular asosiy xususiyatlar deb hisoblanadi shaxsning o'ziga xos

yadrosining bir qismi bo'lgan shaxsiyat xususiyatlari, odamning xulq-atvor repertuarining aksariyat qismiga ta'sir qiladi va belgilaydi. Ya'ni, ular har bir shaxsning yashash tarzida ko'proq vaznga ega bo'lganlardir. Markaziy xususiyatlari shaxsning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatadigan xususiyatlar to'plami turli xil sharoitlarda. Ular, odatda, bir-biridan mustaqil bo'lib, ijtimoiylashish kabi cheklangan xatti-harakatlar majmuasiga ta'sir qilishiga qaramay, bizning ishlashimiz va bizdagi tendentsiyalarda qatnashadilar.

Bu omillarning barchasi Allport nazariyasini shaxsga tarkibiy nuqtai nazardan ma'no berishga harakat qiladigan murakkab elementga aylantiradi, bu shaxsiylik nazariyasining asosiy xususiyatlari har bir inson o'ziga xos xususiyatlarga ega kompozitsiya orqali tuzilganligidir. har bir inson va inson - bu hayot o'tishi bilan harakatsiz qolish bilan chegaralanib qolmaydigan, lekin qurish, tajriba o'tkazish va maqsad va vazifalarni bajarish uchun o'z muhitida faol ishtirok etadigan mavjudot. Allportning shaxsiyat nazariyasi nafaqat mazmuni, balki turli mafkuralar va nazariy qarashlarning uyg'unligi tufayli ham qiziqarli.

Bu har bir insonni o'ziga xos va har xil qiladigan o'zgaruvchilar ta'kidlanadigan idiografik nuqtai nazardan cheklanganligidan qat'iy nazar, Allport tomonidan o'rnatilgan nazariya shuni ko'rsatadiki, har bir insonning konfiguratsiyasi o'ziga xos bo'lsa-da, odatdagi xatti-harakatlar naqshlari mavjud, chunki shaxsiyat xususiyatlari, odatda, tug'ma elementlarga bo'linadi. Xuddi shu tarzda, garchi uning nazariyasi tabiatan mavjud bo'lsa-da, xatti-harakatni tushuntirishda vaziyat omillarining ta'sirini e'tiborsiz qoldirmaydi, shu bilan xatti-harakatni biologik va atrof-muhitning kombinatsiyasi sifatida ko'radigan interaktivistik pozitsiyalarga yaqinlashadi. Va nihoyat, Allport nazariyasi shaxsning strukturalist nazariyalarining bir qismidir. Ushbu nazariyalar shaxsiyat - bu o'ziga xos tuzilish bilan uyushtirilgan xususiyatlarning konfiguratsiyasi, degan fikrga asoslanadi, bu esa shaxs ushbu tuzilishga muvofiq harakat qilishga moyil bo'lganligi sababli kelajakdagi xatti-harakatni bashorat qilishga imkon beradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Рахматуллаева, П. М., & Махкамова, М. А. (2022). ЁШЛАР ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА МОТИВАЦИЯНИНГ ЎРНИ ЁХУД УЛКАН МАҚСАДЛАР САРИ ДАСТЛАБКИ ҚАДАМ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, (Special Issue 1), 160-163.
2. Rahmatullayeva, M., Rashidova, G., & Karakulova, U. (2023). XXI ASRDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK MAHORAT. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 3(1).
3. Rahmatullayeva, M. (2021). XALQ PEDAGOGIKASIDA TA'LIM VA TARBIYA MASALARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 1(4).
4. Abdulla, S., & Abduvakilovna, K. U. (2022). AXBOROT SAVODXONLIGI VA AXBOROT IZLASH XULQ-ATVORIDAGI PSIXOLOGIK OMILLAR. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 586-589.

5. Rahmatullayeva, M., Umida, K., & Gulnoza, R. (2023). BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI VA BU BORADAGI ILMIY YONDASHUVLAR. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
6. Karakulova, U., Rashidova, G., & Raxmatullayeva, M. (2023). DEVIANT XULQ-ATVOR RIVOJLANISHIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING TA'SIRI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
7. Rahmatullayeva, M., Karakulova, U., & Xaydarqulov, H. (2023). O'QITUVCHI VA TALABALAR O'RTASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
8. Rahmatullayeva, M., & Ahmedova, L. (2023). GO 'DAKLIK DAVRI TO 'G 'RISIDA PEDAGOGIK ILMIY DUNYOQARASHNING SHAKLLANISHI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
9. Rahmatullayeva, M. (2021). O'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO 'NALISHLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 1(4).
10. Rahmatullayeva, M., & Karimova, N. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM MUASSALARI BOSHQARUVINING DOLZARB MUAMMOLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
11. Rahmatullayeva, M., Karakulova, U., & Anvarova, S. (2023). OLIY O'QUV YURTLARIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY MOSLASHTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
12. Rahmatullayeva, M., & Toshbekov, H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AGRESSIV XULQ-ATVOR VA UNI KORREKSIYALASH YO 'LLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
13. Rahmatullayeva, M., & Toshbekov, H. (2023). PSIXOLOGNI PSIXOMETRIK JIHATIDAN TAYYORLASH TALABLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
14. Rashidova, G., Raxmatullayeva, M., Saidov, S., & Egamqulova, S. (2023). CHARACTER, ABILITY, AND ACTION: THE UNITY OF HUMAN ACTIVITY. *Наука и инновация*, 1(10), 152-155.
15. Rahmatullayeva, M., Khasanov, F., & Abduganieva, A. (2023). ATTENTION AND MEMORY AS A MENTAL PROCESS. *Наука и инновация*, 1(10), 60-62.
16. Норбекова, Б., & Орокбоева, М. (2022). Sharq mutafakkirlarining oilada bolalar shaxsida etnopsixologik xususiyatlarni tarbiyalash haqidagi qarashlari. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 440-442.
17. Umarov Baxriddin Mingboyevich, & Norbekova Barno Shavkatovna. (2022). TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA DARS JARAYONINI TASHKIL

- ETISHNING PSIXOLOGIK MEZONLARI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 1(1), 276–279. Retrieved from <https://journal.jbnuu.uz/index.php/ijcstr/article/view/71>
- 18.Norbekova, B. S. (2016). YOSH VA O‘TISH DAVRI XUSUSIYATLARINING PEDAGOGIK QAROVSIZ O‘SMIRLAR KELIB CHIQUISHIGA TA’SIRI. The edition is included into Russian Science Citation Index., 77.
- 19.Норбекова, Б. 2021. Духовное воспитание - как основа психологического воспитания. Общество и инновации. 2, 10/S (ноя. 2021), 105–109. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp105-109>.
- 20.Shavkatovna, N. B. (2022). AXBOROT TEXNOLOGIYALARI BILAN ISHLOVCHI SHAXSLARNING PSIXOLOGIK XOLATINING PATOLOGIYASI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 658-662.
22. Norbekova, B. (2022). O‘roqboyeva M. Maktabgacha ta‘limda psixologik xizmatni tashkil etishning o‘ziga xos jihatlari. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 481-483.
- 23.Alibekov, D. (2020). Socio-philosophical basis of educational system development. ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (90), 24-26. SoI: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-10-90-6> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.10.90.6>
- 24.Alibekov D. SOTSIALNO-FILOSOFSKIE OSNOVY RAZVITIYa SISTEMY OBRAZOVANIYa //Jurnal muzyki i iskusstva. – 2021. – T. 2. – №. 2.
- 25.Farsakhanova, Dilafuz, and Davron Alibekov. "Technology to improve the quality of education based on educational values." *Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI* (2020).
- 26.Alibekov, Davron. “Sharq mutafakirlarining ta‘lim-tarbiya borasidagi qarashlari.” *Jurnal muzyki i iskusstva* 2.1 (2021).
- 27.Alibekov, D., & Abduraqibova, D. (2023). TA‘LIM TIZIMINING STRATEGIK RIVOJLANISHIDA INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI. Журнал Педагогике и психологии в современном образовании, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7730>
- 28.Shamsidinovna, A. M. (2023, April). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA BERILADIGAN TA‘LIM MAZMUNI. In E Conference Zone (pp. 22-25).
- 29.Adilova, M. (2023). THE PSYCHOLOGICAL EFFECT OF TRAPS IN THE SOCIAL NETWORK ON YOUTH MIND AND SPIRITUALITY. Open Access Repository, 4(2), 500-505.
- 30.Komilova, A., & Adilova, M. (2023). SHAXS EMOTSIONAL INTELLEKTINING PSIXOLOGIK VA PSIXOFIZIOLOGIK JIXATLARI. Журнал Педагогике и психологии в современном образовании, 3(2).

- 31.Komilova, A., & Adilova, M. (2023). AGRESSIYA–OSMIRLARDA YUZAGA KELADIGAN TAJOVUZKORLIK RIVOJLANISHIGA TASIR ETUVCHI FENOMEN SIFATIDA. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
- 32.Muratovich, M. E., Kurbon, O., & Shamsiyevna, A. M. (2022). Some features of the formation of mathematical representations in preschoolers in the process of familiarizing them with the size and shape of objects.
- 33.Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLADA O ‘ZINI-O ‘ZI ANGLASHDA OILANING ROLI. In E Conference Zone (pp. 11-16).
- 34.Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In E Conference Zone (pp. 11-16).
- 35.Madina, A., & Lobar, R. (2023). HUQUQIY ONG TUSHUNCHASINI O‘RGANISHNING NAZARIY JIHATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 375-379.
- 36.Madina, A., & Donoxon, M. (2023). OILADA YOSHLARNI TOLERANT MADANIYATLI QILIB TARBIYALASH VA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK OMILLAR. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 353-358.
- 37.Madina, A. (2023). BOLALARDA AHLOQIY FAZILATLARNI PSIXOLOGIK SHAKLLANTIRISH USULLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 340-345.
- 38.Shamsidinovna, A. M. (2023, May). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AHLOQIY JIHATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JARAYONLARI. In E Conference Zone (pp. 6-12).
- 39.Shamsidinovna, A. M. (2023, April). MAKTAB O‘QUVCHILARINING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI O‘RGANISHNING AHAMIYATI. In E Conference Zone (pp. 1-5).